

ПИТАННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

УДК 347.627(477)

Сафончик Оксана Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання шлюбно-сімейних відносин у процесі розвитку й становлення нашої держави не лише в економічному, а й у соціально-культурному, а також у морально-етичному плані, є найбільш актуальними, оскільки вже самі по собі є основою становлення й розвитку суспільства в цілому.

Сімейне право посідає провідне місце серед інших галузей права: сім'я необхідна кожній людині. Вона впливає на розвиток суспільства, його моральне здоров'я і є одним з факторів підвищення соціальної активності людей. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до праці, моральних, ідейних і культурних цінностей. Ось чому демократичне суспільство зацікавлене у міцній, духовній і морально здоровій сім'ї. Міцна сім'я – міцне суспільство.

Оскільки шлюб є добровільним і вільним союзом чоловіка й жінки, ніхто не має права впливати на волевиявлення суб'єктів на вступ і перебування у відповідному соціальному статусі чоловіка і дружини (подружжя). Практиці й історії суспільства відомі випадки розірвання шлюбно-сімейних відносин як з волі і бажання одного з подружжя у зв'язку зі збігом несприятливих обставин, так і в зв'язку з подіями, що наступили, а також можливістю розірвання шлюбу і за взаємною згодою.

Сім'я як соціальна спільність у всіх цивілізаціях виступала найважливішим елементом глобального розвитку. Ідеологія пріоритету сім'ї, її неминуща цінність для життя і розвитку людини й суспільства закріплені у багатьох нормативних актах. Одне з основних положень цих документів – зміцнення й захист інституту сім'ї з боку суспільства, розробка всіма державами національної сімейної політики.

Таким чином, перед державою і суспільством стоїть складне й суперечливе завдання: з одного боку, здійснювати таке правове і моральне регулювання шлюбних відносин, яке сприяло б зміц-

ненню сім'ї і збереженню шлюбу, з іншого боку, здійснювати це регулювання лише у межах, які не обмежували б ні волі шлюбу, ані волі розлучення. Суперечливість завдання коріниться й у природі самого розлучення, оскільки в одних випадках воно є очевидним благом, в інших належить до конче небажаних явищ. Розлучення є найбільш частим випадком припинення шлюбу.

Держава і суспільство не можуть не бачити у припиненні шлюбу, особливо в розлученні, свідчення неблагополуччя в сфері шлюбно-сімейних відносин, і тому з огляду на це розлучення є явищем негативним. Держава зацікавлена в скороченні кількості припинених шлюбів, у збереженні й зміцненні сім'ї. Так, ч. 3 ст. 51 Конституції України [1] говорить, що захист сім'ї є конституційним обов'язком держави. Норми законодавства про розірвання шлюбу відповідають принципу особистої волі, яку мають усі громадяни країни.

Прийняття у 2002 році СК України [2] не могло не позначитися й на основній структурі суспільства – сім'ї. У зв'язку зі збільшенням кількості розлучень у практичній діяльності юристів постало багато питань, невирішених проблем, пов'язаних із припиненням шлюбу; величезна кількість минулих процесів, виникають нові нюанси, які потребують систематизації знань у цій сфері, нових рішень, що дозволили б на новому, сучасному рівні підійти до питання припинення шлюбу.

Основною метою законодавця стосовно даних питань є стимулювання розвитку процесів, які спрямовані на недопущення настання обставин, що сприяють розірванню (припиненню) шлюбу. Насамперед має бути поліпшене економічне становище, розвиток установ освіти, дошкільних закладів і відділень; пильної уваги потребують розвиток сім'ї і недопущення виникнення перешкод у процесі особистого життя і матеріального благопо-

лучча людини. Усі ці питання на сьогодні є актуальними й потребують щонайпильнішої уваги.

Стан дослідження теми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як Ч.Н. Азімов, Т.Ф. Алексєєнко, С.С. Алексєєв, М.В. Антокольська, О.М. Бандурка, О.Б. Безпалько, С.М. Братусь, Я.Р. Веберс, Є.М. Ворожейкін, Д.В. Генкін, В.С. Гопанчук, К.А. Граве, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, О.С. Іоффе, О.М. Калітенко, В.М. Косак, Н.С. Кузнєцова, К.Б. Левченко, В.В. Луць, Н.Ю. Максимов, Р.П. Мананкова, В.П. Маслов, Г.П. Матвєєв, О.А. Підопригора, О.А. Пушкін, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, В.М. Самойленко, В.І. Семчик, Р.О. Стефанчук, Є.А. Суханов, В.А. Тархова, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та інших.

Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів сімейного права в сфері визначення та підстав припинення шлюбу за законодавством України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у зазначеній сфері.

Викладення основного матеріалу. Під припиненням шлюбу розуміють припинення у майбутньому правовідносин між подружжям, що виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликане певними юридичними фактами [3, с. 181]. Сутність припинення шлюбу полягає в тому, що в силу певних об'єктивних причин (наприклад, смерть одного з подружжя, оголошення одного з подружжя померлим у встановленому законом порядку) або суб'єктивних причин (наприклад, розпад сімейних зв'язків, небажання одного з подружжя перебувати у шлюбних відносинах тощо) існування шлюбу як союзу двох осіб, поєднаних спільністю подружнього життя, припиняється. Іншими словами можна визначити, що припиненням шлюбу є припинення в майбутньому правовідносин між подружжям, яке виникло із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликаними певними юридичними фактами.

В юридичній літературі зазначається, що припиненням шлюбу тих правовідносин між подружжям, які зумовлені фактом державної реєстрації правозгідного шлюбу [4, с. 112]. Визначаючи правову природу припинення шлюбу, правознавці підкреслюють, що: 1) припинення завжди обумовлене певними юридичними фактами [5, с. 52]; 2) стосується правовідносин між подружжям, які виникли з дійсного шлюбу [6, с. 181]; 3) припинення шлюбу пов'язується із втратою чинності шлюбу [7, с. 54]. Проте, з останньою точкою зору не можна погодитися, оскільки припинення шлюбу у разі його розірвання відбувається внаслідок вольового рішення певної особи (наприклад, подружжям, рі-

шенням компетентного органу), а не автоматично, адже без стороннього втручання шлюб не може втратити юридичну силу. Зазначене обумовлено тим, що припинення шлюбу поставлене під контроль держави і може здійснюватися тільки відповідними державними органами: державним органом РАЦС чи судом у випадках, прямо передбачених СК України [8; с. 16].

Саме тому припинення шлюбу є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. Як зазначається в літературі, правовий зміст припинення шлюбу дозволяє визначити низку особливостей цього явища [4; с. 113], зокрема, п'ять характерних ознак. Проте, уявляється, цей перелік не є вичерпний і дозволяє виділяти і інші характерні риси припинення шлюбу. Аналізуючи чинне законодавство України, а також синтезуючи різні підходи до визначення характерних рис припинення шлюбу, можна виділити наступні характерні риси припинення шлюбу:

1) Припинення шлюбу стосується виключно дійсного шлюбу, оскільки недійсний шлюб не потребує припинення, оскільки не зумовлює виникнення шлюбних правовідносин. У зв'язку з чим відповідно до ч. 1 ст. 43 СК України розірвання шлюбу, смерть дружини або чоловіка не є перешкодою для визнання шлюбу недійсним.

2) Припинення шлюбу зумовлене певними юридичними фактами (підставами), перелік яких визначений ст. 104 СК України: 1) смерть одного з подружжя або оголошення його померлим; 2) розірвання шлюбу.

3) Припиненню шлюбу, як і його укладання, притаманний аспект публічності, який полягає в тому, що лише відповідний державний орган (РАЦС або суд) може констатувати факт припинення шлюбу.

4) Припинення шлюбу не має зворотної сили у часі, у зв'язку з чим воно діє лише на майбутнє. Разом з тим, слід враховувати положення ст. 118 СК України, яка передбачає поновлення шлюбу у разі з'явлення особи, яка була оголошена померлою або визнана безвісно відсутньою.

5) Як правило, припинення шлюбу припиняє існування прав та обов'язків чоловіка і дружини як у сфері сімейних правовідносин, так і в інших сферах (наприклад, втрачаються особисті немайнові права та обов'язки подружжя, передбачені СК України; перестає діяти правовий режим спільності майна тощо). Разом з тим, деякі сімейні права та обов'язки, які виникли на підставі право згідного шлюбу, можуть змінюватися та зберігатися і після

його припинення (наприклад, право на утримання після розірвання шлюбу; право іменуватися прізвищем, набутим у зв'язку з укладенням шлюбу тощо).

6) Припинення шлюбу завжди породжує настання певних правових наслідків майнового та немайнового характеру, які настають як для колишнього подружжя, так і інших осіб.

7) Припинення шлюбу може відбутися у будь-який момент, настання якого може бути обумовлене як об'єктивними (наприклад, смерть одного з подружжя або оголошення його померлим у встановленому законом порядку), так і суб'єктивними факторами (наприклад, розпад сімейних зв'язків). В свою чергу, припинення шлюбу може залежати від одного та/або обох подружжя, або взагалі не залежати від їхньої волі.

8) Припинення шлюбу, як правило, передбачає окреме проживання подружжя на майбутнє. Подружжя не проживають спільно після припинення шлюбу (в деяких випадках це момент може настати раніше) за винятком ситуацій, коли колишнє подружжя протягом певного періоду проживають спільно у спільній квартирі (будинку) до моменту вирішення питання щодо розподілу спільного майна. При цьому, навіть якщо подружжя проживає після припинення шлюбу шляхом його розірвання спільно, то цей період триває тимчасово.

Щодо підстав припинення шлюбу, то перш за все підстави – це те, на чому базується прийняття рішення компетентним органом (державним органом РАЦС, судом) щодо припинення шлюбу.

Стаття 104 СК України встановлює вичерпний перелік підстав для припинення шлюбу. Так, відповідно до вказаної статті шлюб припиняється за однією з двох підстав: 1) внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим; 2) внаслідок розірвання шлюбу.

Слід також враховувати, що поняття «причини припинення шлюбу» і «підстави припинення шлюбу» не є тотожними. Підстави припинення шлюбу передбачені СК України – шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя (або оголошення його померлим) або внаслідок розірвання шлюбу. Причини – це ті обставини, завдяки яким подруж-

жя припиняє шлюб. Крім того, в даному випадку правильніше говорити про причини саме розірвання шлюбу. При цьому в юридичній літературі виділяють об'єктивні та суб'єктивні причини розлучення. До об'єктивних причин можуть бути віднесені обставини, що не залежать від вольових та інтелектуальних якостей осіб, які розлучаються. До суб'єктивних причин розлучення належать різноманітні обставини, що характеризують, як правило, психологічний склад особистості подружжя.

Крім того, слід також розмежовувати такі правові категорії, як «припинення шлюбу» і «розірвання шлюбу», адже перша правова категорія є більш широкою і включає в себе розірвання шлюбу, яке відбувається за життя подружжя.

За життя обох з подружжя шлюб може бути припинений шляхом його розірвання (розлучення). Терміни «розірвання шлюбу» і «розлучення» розглядаються в теорії сімейного права і застосовуються в практиці державних органів РАЦС і судів як синоніми. Ці терміни вживаються як синоніми й у законі (розділ 11 СК України).

Висновки. Підсумовуючи, необхідно відмітити, що припинення шлюбу є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. Щодо підстав припинення шлюбу, то перш за все підстави – це те, на чому базується прийняття рішення компетентним органом (державним органом РАЦС, судом) щодо припинення шлюбу. Стаття 104 СК України встановлює вичерпний перелік підстав для припинення шлюбу. Так, відповідно до вказаної статті шлюб припиняється за однією з двох підстав: 1) внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим; 2) внаслідок розірвання шлюбу. Визначення, характерні риси та підстави припинення шлюбу є одним з актуальніших питань при розгляді проблематики сімейних правовідносин після припинення шлюбних правовідносин, та які виникають при становленні інституту шлюбно-сімейних відносин в контексті євроінтеграції України. У зв'язку з чим зазначена проблема потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22.
3. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар/ За ред. Є.О. Харитонова, Х.: Одісей. – 2006. – 552 с.
4. Сімейне право України: Підручник/ За ред. Т.В. Боднар та О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер. – 2016. – 520 с.
5. Сімейне право України: Підручник/ За ред. В.С. Гопанчука. – К.: Істина. – 2002. – С. 52.
6. Цивільне та сімейне право України: Підручник/ За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. – К.: Правова Єдність. Всеукраїнська асоціація видавців. – 2009. – 968 с.
7. Болховітінова А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України: дис.. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Болховітінова Анастасія Борисівна. – К. – 2009. – С. 54.
8. Сафончик О.І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: автореф. дис.. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Сафончик Оксана Іванівна. – Одеса. – 2004. – 20 с.

Сафончик Оксана Іванівна

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ

В запропонованій статті надається поняття, характерні риси та підстави припинення шлюбу за законодавством України. При цьому наголошується, що припинення шлюбу є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. Окремо виділяються характерні риси припинення шлюбу, а також причини розірвання шлюбу.

Ключові слова: сім'я, сімейні правовідносини, шлюб, шлюбно-сімейні правовідносини, розірвання шлюбу, припинення шлюбу.

Сафончик Оксана Іванівна

ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ОСНОВАНИЯ ПРЕКРАЩЕНИЯ БРАКА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

В предложенной статье дается понятие, характерные черты и основания прекращения брака по законодательству Украины. При этом акцентируется внимание, что прекращения брака является юридическим фактом, с которым закон связывает определенные правовые последствия, имеющие существенное значение, поскольку в случае прекращения брака прекращаются личные неимущественные и имущественные правоотношения супругов. Отдельно выделяются характерные черты прекращения брака, а также причины расторжения брака.

Ключевые слова: семья, семейные правоотношения, брак, брачно-семейные правоотношения, расторжение брака, прекращение брака.

Safonchik Oksana Ivanivna

THE DEFINITION AND GROUNDS FOR TERMINATION OF MARRIAGE BY LAW

The article gives the concept, traits and grounds for termination of marriage under the laws of Ukraine. It is noted that the termination of marriage is a legal fact with which the law connects certain legal consequences, which are important, because in the event of termination of the marriage, personal non-property and property relationships of spouses cease. Characteristic features of the termination of marriage and causes of dissolution of marriage are separately allocated.

Keywords: family, family relationship, marriage, marriage and family relationships, dissolution of marriage, termination of marriage.